

VIKTORIJA
HISLOP

*Iskričavo
more*

Prevela sa engleskog
Gordana Subotić

Čarobna
knjiga

Za Emili i Vila,
με όλη μου την αγάπη

Ovo je priča o običnim ženama i deci koji su se našli daleko od doma posle nemilosrdnog građanskog rata.

Sukob 1946–1949. ne samo da je podelio Grčku na levicu i desnicu već je razdvojio roditelje od dece, a čak i kad su borbe privedene kraju, desetine hiljada dece ostale su odsečene od svojih korena, mnoga od njih u stranim zemljama.

Iskričavo more govori o rasturenim porodicama, životu u previranju, izazovima i trijumfima povratka kući.

*Ako mi ponovo koji od bogova razbije lađu
na moru iskričavom, i to ću podneti noseć
strpljivo srce u grudima, već mnogo podnesoh i mnogo
izmućih muka u boju i vodi.*

Homer, *Odiseja*¹

¹ Homer, *Odiseja*, V pevanje, 221–224; Dereta Beograd, 2004, prevod Miloš N. Đurić.
(Prim. prev.)

GRČKA 1947.

Jesen 1947.

Dok je motor kašljucao oživljavajući, deca su se pojavila iz svojih skrovišta i u strahu se pripila jedno za drugo. Ti uniformisani muškarci s puškama i redenicima ukrštenim preko grudi otimali su im majke. Oni su ostavljeni i ništa nisu mogli da učine.

Ilijana, skrivena iza gomile drva, videla je zadnji deo vozila koje je zarobilo njenu majku. Njenu divnu majku su odveli. Gonjena očajanjem, istrčala je i pokušala da se popne na zadnji deo vozila. Načas se zakačila.

Fotini ju je stegla za ruku kroz mali prorez između letvica, osetivši ćerkin snažan stisak.

„*Agapi mou!*“² vrisnula je.

Vozač je počeo da ubrzava i Ilijanini prsti su iskliznuli iz njenih.

Fotini je čula ćerkine bolne krike. Zvuk nečuvenog očajanja pratio ju je niz planinsku padinu, dok je Ilijana padala unazad na stazu, zauvek je proganjajući nakon toga:

„Mamaaaaa!“

² *Agapi mou* (grč.) – Ljubavi moja. (Prim. prev.)

PRVI DEO
LETO 1944.

1.

Život u planinama severne Grčke nije se promenio mnogo decenija i mada je klima bila surova, planinski krajolik išao je naruku onima koji su tu živeli. Kalopetra, što znači „dobar kamen”, bio je naziv goleme stene na obodu sela, a iz duboke pukotine u njoj stalno je izvirala planinska voda koja je održavala u životu ljude, životinje i useve.

Priroda se starala za sve potrebe seljana: drvima za kuvanje i zagrevanje njihovih kamenih kuća, bogatim tlom za gajenje povrća i voća, ispašom za njihove koze. Svinje su se lako gojile, a pilići pronalazili mnogo toga za kljucanje u dvorištima. Kad bi reka nadošla, bilo je pastrmki u izobilju, a Fotini i njena ćerka provodile su srećna popodneva pokušavajući da ih uhvate golim rukama, baš kao što je to Fotini radila sa svojom majkom i sestrom Stelom.

U Kalopetri je čak i sunce opskrbljivalo. Nebo, safirnoplavo danju, noću crno poput mastila, bilo je nadahnuće za imena seljana, od kojih su mnoga odražavala nešto odozgo; Fotini (svetlo) i Ilijana (sunce) bila su uobičajena. Većina ljudi se osećala bliže sazvežđima nego Atini, gradu koji niko od njih nikad nije video i nije očekivao da ga vidi, mestu koje nije imalo značenje, za razliku od meseca i zvezda koje su im darivali njihovi mitovi i priče.

Kao svako u selu, Fotini je uvek bila zahvalna na obilju, ali naročito sad, kad je nacistička okupacija Grčke počela da steže. Do njih su dopirale priče o očajnoj deci praznog pogleda koja su tumarala prestonicom u potrazi za hranom, čak i o beživotnim telima koja su nesahranjena ležala po ulicama. Fotinin najveći strah bio je da bi Ilijana mogla dopasti takve nevolje, ali nacisti se nisu trudili da posete

udaljena sela i liše ih zaliha hrane. Kalopetra je bila bezbedna od te i drugih zastrašujućih svireposti.

Iako nacistička okupacija nije donela glad selu, bila je pokretač zlokobne promene drugačije vrste. Ponekad se Fotini pitala da li je izvor bio zatrovan, dok se gorčina polako prikradala u svaki kutak njihovog života. Svi su to osećali. Život je izgubio slast.

Počela je da se stvara nevidljiva podela. Isprva je postojala samo među muškarcima. Neki su se pridružili pružanju otpora nacistima, ali drugi su ostali u selu, želeći da održe ritam uobičajenog života. Fotinin muž, Stavros, bio je među onima koji su ostali u Kalopetri, da koriste svoju pušku za ubijanje životinja, a ne ljudi i pomažu u opskrbljivanju porodica čiji su muževi i sinovi otišli.

Okupacija je napokon završena u oktobru 1944. Bilo je slavlja kad je poslednji Namac napustio grčko tlo i svako ko je učestvovao u herojskim delima protiv nacista očekivao je zahvalnost. Na njihov gnev i nevericu, umesto toga ih je dočekalo neprijateljstvo novoosnovane desničarske vlade, koja je odlučila da se postara da se Grčka ne udruži s komunističkim zemljama na njenim granicama. Umesto da budu nagrađeni, suočili su se sa likvidacijom.

Muškarci iz Kalopetre koji su bili u pokretu otpora malo-pomalo pristizali su u selo. Fotinin zet, Hristos, bio je jedan od tih *andartes*³ i na sve one koji se nisu pridružili pokretu otpora gledao je kao na izdajnike. Gore na izvoru, Fotini je čula da on galami protiv Stavrosa iako je Stavros pomagao njenoj ženi i majci da se prehrane dok Hristos nije bio tu.

Kasno jedne noći čuo se iznenadni udarac u prednji prozor Fotinine kuće. Probudio ih je sve troje, ali Stavros je bio taj koji je skočio iz kreveta. Uzevši oštar kamen koji je proleteo kroz staklo, otišao je do vrata i otvorio ih.

Stajao je licem u lice s Hristosom, tako blizu da je mogao da oseti njegov dah. Njegov pašenog je bio pun *tsipoura*⁴ i pravedničkog

³ Andartes (grč.) – partizana, ustanika. (Prim. prev.)

⁴ Tsipoura (grč.) – grčka rakija koja se pravi od komine grožđa. (Prim. prev.)

gneva, optužbe su mu potekle iz usta: „*Prodotis!*”⁵ vikao je prezrivo. „Otpadniče! Nacistički saradniče! Fašisto!”

„Hristose! Stani!”, rekla mu je Fotini.

„Ako nisi s nama, onda si protiv nas!”, naposljetku je rekao, načinivši preteći pokret ka Stavrosovom licu, kao da će ga ubosti.

Fotini je stajala iza muža, svesna da se mala Ilijana šćućurila pored nje. Dete se iskralo iz kreveta.

„*Baba*,”⁶ zašto teča Hristos tako razgovara s tobom? Je l’ tetka Stela zna da on više na tebe?”

„Samo je malo ljut danas”, umirujuće je rekla Fotini.

Tapkajući po podu bosim nogama, Ilijana je stala na neko staklo. Sad je to primetila i rasplakala se. Suze su joj tekle koliko od bola, toliko i od straha.

Fotini ju je posadila da sedne kako bi mogla da izvadi krhotine, a onda ju je ljuljala u naručju i pevala joj dok Ilijana nije ponovo zaspala.

Stavros je izašao iz kuće, promrmljavši da ide da donese malo drva.

Otprilike sat kasnije Fotini je čula svađu u glavnoj ulici. Što su glasovi postajali jači, to su joj poznatije zvučali. Otvorila je vrata i ugledala Stavrosa na tlu, kako ga pesnicama napadaju i šutiraju Hristos i još jedan čovek kojeg nije mogla da prepozna u mraku. Dreknula je na njih da ostave njenog muža na miru. Hristos se odvuкао niz ulicu, a kad je drugi čovek nestao u kući prekoputa, Fotini je shvatila da je to Koralijin muž. Nikad joj se nije mnogo sviđala riđokosa Koralija, ali Stela se dobro slagala s njom, a Hristos im je bio *koumbaros*, kum.

Fotini je pokušala da pomogne Stavrosu da se podigne sa zemlje, ali bio je pretežak za nju. Osetila je kako se on trese od besa.

„Dobro sam. Pusti me”, grubo je rekao, polako se podižući i šepajući ka vratima. Kad je prešao prag, Fotini je videla da mu se kosa presijava od krvi. Curila je iz posekotine na potiljku, dugačke pet centimetara.

Zagrejala je malo vode, dodala malo soli i pažljivo tapkala ranu, iznova cedeći krpu dok se nije uverila da je posekotina čista. Nijedno od njih dvoje nije govorilo kako ne bi probudili Ilijanu.

⁵ Prodotis (grč.) – Izdajniče! (Prim. prev.)

⁶ Baba (grč.) – Oče. (Prim. prev.)

Fotini i njena mlađa sestra, Stela, koje su skoro u potpunosti delile zadovoljstva, bol i sećanja, iznenada su se udaljile. Bile su uhvaćene u mrežu mržnje i sumnjičavosti koja se samo širila kako su meseci proticali. U mnogim drugim malim zajednicama kao što je Kalopetra porodice su bile podeljene usred građanskog rata koji se širio zemljom.

Do proleća 1947. Hristos se borio s drugovima komunistima pod zastavom Demokratske armije, poznate i kao DSE, ali ogorčenje nije prestalo s njegovim odlaskom. U skoro svim slučajevima žena je sledila muževljevu politiku. Jaz između Fotini i njene sestre delovao je nepremostivo.

Muškarci i dečaci tinejdžerskog uzrasta nestajali su da bi se borili na jednoj ili drugoj strani u sukobu koji se rasplamsavao. Veoma rano jednog jutra Fotini je probudio zvuk reze. Na trenutak je videla krupne obrise svog muža naspram svetla praskozorja, a onda je otišao, ponevši sa sobom jedino oružje koje je ostalo za zaštitu sela. Vladina masovna regrutacija u Grčku vojsku naposljetku ga je primorala da ode.

Ilijana je ostala da čvrsto spava na kauču s druge strane sobe.

Iako nije to priznavala sebi, Fotini je osetila olakšanje. Život sa Stavrosom nije uvek bio lak, a u poslednje vreme dizao je ruku na nju češće nego ranije. Posle nekoliko dana uhvatila je sebe kako pevuši dok je u dvorištu prostirala veš.

Odnekud iz lavirinta uskih puteljaka koji su vijugali između kuća dopro je zvuk bezbrižnog smeha. Deca su se, s njenom devetogodišnjakinjom među njima, igrala šuge.

Fotini se osmehnula kad se Ilijana pojavila na vratima da pita treba li joj pomoć u kućnim poslovima.

„*Agapi mou*”, rekla je, nakratko zagrlivši dete. „Idi igrati se!” Posmatrala je Ilijaninu blistavu kosu kako joj odskakuje od leđa dok je trčala da se ponovo pridruži pridruži u igri svojoj *parei*, grupi drugova. Nazrela je vedrinu u ćerkinom raspoloženju, kao da ni ona nije tugovala zbog očevog odsustva.

Fotini je prišla drvljaniku. Gledajući kroz olistale krošnje ka blistavom plavetnilu podnevnog neba, iznenada je osutila talas ushićenja. Selo je sad bilo oslobođeno od svih muških žitelja – i to će možda biti bolje za sve njih.

Nekoliko nedelja nakon Stavrosovog odlaska Fotini i Stela i dalje su izbegavale da se sretnu licem u lice. Nijedna od njih nije se osećala spremno da se ponovo prijatelje.

Rođene u razmaku od svega godinu dana, pre tog sukoba retko su ih viđali jednu bez druge. Obe su bile sitne, gustu talasastu kosu uplitala su u pletenicu koja im se spuštala niz leđa i imale su veoma slične zvonke glasove. Svi su uživali u njima kad su skladno pevale na potoku gde su se žene okupljale da pomognu jedna drugoj u pranju posteljine. Jedina razlika među njima bila je u tome što je Fotini bila vitkija od raskošnije građene sestre.

Njihova sestrinska bliskost već je bila na bolnom iskušenju izazvanom činjenicom da Stela nije mogla da ima decu, nešto što se u selu smatralo prokletstvom, ali dublji jaz stvorilo je neprijateljstvo između njihovih muževa. Stelina svekrva, *kyria*⁷ Kaiti, vatrena komunistkinja, činila je sve što je mogla da ga produbi.

Jednog jutra Fotini je otišla na groblje, koje se prostiralo tik poviše izvora. Bila je petogodišnjica smrti njene majke. Toliko toga se otad dogodilo, a ipak, činilo se da je prošao samo trenutak otkako su ona i Stela sedele jedna naspram druge na krevetu, obe držeći za ruku voljenu majku, dok je ona klizila iz života u smrt. Ostale su tu još mnogo sati, želeći da joj prave društvo iako je otišla.

Fotini je usput ubrala stručak poljskog cveća, stavila ga u kofu pa se s mukom popela uz strmi obronak na kojem je njena majka ostavljena da počiva. Spustila je makove i kamilicu pored imena uklesanog u mermer: *Ilijana*. Zatim je dopunila malu uljanu lampu i upalila je. Nekoliko trenutaka je oklevala tu, ćutke zamolivši majku da donese slogu među svoje ćerke.

⁷ Kyria (grč.) – gospođa. (Prim. prev.)

Kad se spustila niz stenu, ugledala je Stelu i Koraliju kako zahvataju vodu i na trenutak su sve tri oprezno zastale. Onda je Koralija promrmrljala nešto ispod glasa, okrenula leđa Fotini i otišla bez reči. To je ličilo na namerno omalovažavanje.

Fotini je prekinula tišinu. „Moramo brinuti jedna o drugoj, Stela”, rekla je. „Zar ne dugujemo svojoj majci da živimo u miru jedna s drugom?”

Stela nije odgovorila, ali uzela je kofu od Fotini i napunila je pre nego što je napunila svoju.

„Vreme je da prestaneš da podižeš teško”, strogo je rekla, nežno spustivši ruku na trbuh svoje sestre. „Ja ću biti tu za tebe, *adelfi mou*”⁸.

Jedino istinsko merilo vremena na tom mestu bilo je izlazak punog meseca, a Stela je primetila da ih je prošlo nekoliko otkako je njena sestra okačila platnene uloške na konopac za veš. U selu se ništa nije moglo sakriti i Fotinina trudnoća uskoro je primećena.

Stela je ponela obe kofe niz brdo, a kad su stigle do Fotinine kućice u centru sela, spustila ih je i dve žene su se zagrlile.

„*Efcharisto*”, prošaputala je Fotini. „Hvala ti.”

Dok je te večeri spremala obrok, Fotini je zatekla sebe kako se nada da će muškarci ostati dugo izvan sela i ostaviti žene da žive u slozi. Te neželjene misli obuzele su je bez stida.

Uobičajeno verovanje među muškarcima, bez obzira na to da li su podržavali desnicu ili levicu, bilo je da žene povremeno zaslužuju batine, a one koje su redovno trpele nasilje svojih muževa nisu mnogo žalile zbog njihovog odsustva. Isto je važno i za decu podvrgavanu silovitim udarcima pijanih očeva. Najmračniji trenutak protekle decenije nije bio povezan s ratnim događajima. Smrt dvanaestogodišnje devojčice, silovane i nasmrtno pretučene, prevazišla je sve druge užase za koje su seljani čuli. Da li je to bio njen rođeni otac ili neko od drugih muškaraca iz sela, ne zna se, jer krivac nikad nije pronađen. Ko god da

⁸ *Adelfi mou* (grč.) – sestro moja. (Prim. prev.)

je to bio, kakva god da su bila njegova politička uverenja, svakako je dosad napustio taj kraj.

Kako su dani prolazili, atmosfera je postajala sve vedrija. Samo-održivost Kalopetre značila je da ženama nije potreban spoljni svet. Nadale su se da će sukob za koji su znale da se odvija ostati daleko od njih kao i svetski rat koji mu je prethodio.